

Christelike Teologie en Christelike Filosofie en Hulle Onderlinge Verhouding

INLEIDING

Ons leef vandag in alle opsigte, maar ook in die wetenskap in die algemeen en in die teologie en filosofie in besonder, in 'n tyd waarin negatiewe aftakeling van alles wat tradisioneel en vas was, hoog in die mode is. Onder die skuilnaam van progressie, skep dit 'n toestand van oneindige verwarring en verwildering, sodat mens in die versoeking kom om of saam amok te maak of om andersins na 'n veilige skuilplek te soek by een of ander gesaghebbende persoon of by een of ander kort en kragtige, maklik verstaanbare en hanteerbare formule of beginseluitspraak.

As gelowiges mag ons nie revolusionêr saam met die wêreld en sy ongelowiges en half gelowiges amok maak nie. Ons mag ons nie oorgee aan die wanhoopstemming van die Arcopagus waarin niemand iets anders te doen het nie as om iets nuuts te probeer sê (of publiseer) of om iets nuuts te hoor (en te apploudiseer) nie. As ons waarlik in alles gehoorsaam wil wees aan die Woord van God, moet ons hier ook uitgaan van die waarheid van 1 Joh. 2:7 en 8, nl. dat daar geen nuwe gebod is nie, maar slegs die oue wat ons van die begin af gehad en gehoor het, wat tog ook weer 'n nuwe gebod is, „wat waar is in Hom (Christus) en in julle, want die duisternis gaan verby en die waartagte lig skyn alreeds.”

Ons moet waak teen die uiteindelijke steriliteit van vernuftige invalle (wat soms in die vorm van interessante klein boekies in teologie en in filosofie ons vandag oorstroom), net soos teen die „dorre doodsheid” van „starre” menslike sisteme (waaraan die vaders glo so dikwels „skuldig” was in hulle veelbandige summa's).¹ Ons moet onthou dat die suiwer Calvinistiese denke nog altyd op grond van die Skrif gekenmerk was deur o.a. die beginsel van *complexio oppositorium*,² en dat daar van min probleme 'n enkelvoudige, maklike oplossing bestaan. Ons moet oppas dat die valse soeke na eenvoud ons nie verlei tot eenvoudigheid nie.³

Ons moet nie saam met baie mense in ons tyd die wetenskap as sodanig tot 'n selfstandige Mag verhef, hetsy uitgesproke of stilswyend,⁴ derhalwe ook nie die teologie of/en filosofie nie. Wetenskap word beoefen deur *mense* en dit is hulle wat vir goed of kwaad verantwoordelik is, net so is teologie en filosofie die werk van mense, in concreto hier by ons nou die werk van Christenmense. Ons is ook hierin mekaar se broers en broeders en moet mekaar vertrou. Slegs op hierdie basis kan ons eerlik en vol verskil en mekaar reghelp en aanvul waar nodig. Al sou 'n man se stelling lei of kan lei tot ketterye, dan mag en kan ons hom nie onmiddelik tot die buitenste duisternis veroem nie; ook hier geld Matt. 18.

Wetenskap mag geen afgod of dwingeland wees of word nie, maar dit mag ook nie verlaag word tot blote spel en nuttelose tydverdryf nie. Dit is deel van ons kultuurtaak en roeping en derhalwe hoege-naamd geen weelde nie. In ons probleem gaan dit finaliter ook oor die bestaan en voortbestaan al dan nie van die P.U. vir C.H.O., in kontrakteule verband met die Skool van die Kerk (waardeur o.a. die teologiese wetenskap gedoseer word gedeeltelik onder sorg en toesig van die Kerk.)

Christelike wetenskap as probleem en taak is die uiteindelijke basis van die onderlinge verhouding van Christelike teologie en Christelike filosofie. Hierby is wetenskapsleer, en daarin die logika, van deurslaggewende betekenis. Daar is vandag heelwat „Christelike teologieë” en „Christelike filosofieë”, wat verskillende standpunte huldig en verkondig oor ons probleem. Daarby kom dat daar in die wetenskapsleer ook baie standpunte is en in die logika legio. Ook hier moet ons oppas dat ons nie eenvoudigheid openbaar deur bv. aan te neem dat daar net dié logika van Aristoteles is nie.⁵

In die algemeen-menslike neiging om menslike outoriteite te soek en aan te hang, is ons almal baie lief om sulke outoriteite te standardiseer, af te baken en as't ware in te lê, soos die moderne blikkieskos-industrie dit doen met vars voedsel. Allerlei handboeke versterk hierdie neiging om vir ons bv. 'n pasklaar afgebakende outoriteit te gee, wie se wysheid ons kan aanhang en gebruik soos vandag se baie soorte pille, klaaraangemaakte medisynes vir allerlei kwale. So bestaan daar verskillende ingelegde Aristotelesse en Calvyns, ens., wat van pas en onvanpas so aangehaal en gebruik word. Hierteenoor het Vollenhoven bv. aangetoon dat daar drie verskillende onderskeie periodes en stadia in Aristoteles se werk en denke was, en sê G. B. Kerford dat Aristoteles geen Aristoteles was nie, d.w.s. hy was nie wat sy volgelinge van hom gemaak het nie.⁷ So is daar ook die gevaar dat by noukeurige studie dit mag blyk dat Calvyn geen Calvinus was nie.

Dit neem nie weg dat sulke manne tog sekere duidelike, vaste hoofgedagtes in hulle werk gelewer het nie, maar ons noem en beklemtoon dit, nl. hierdie algemeen-menslike onafgerondheid van hulle werk, slegs om ons tot groot versigtigheid te maan wanneer ons ons op sulke manne beroep of hulle veroordeel.

In die Christelike wetenskapsbeoefening, in teologie en filosofie, kom ons in die eerste en laaste plek voor God self te staan. Daarom moet ons denke soos die van Anselmus*, met 'n gebed begin, biddend voortgaan en met 'n gebed afsluit. Uiteindelik gaan alles primêr om God om gehoorsaamheid aan die eerste gebod⁸

A. „Skrifmagtige” filosofie en teologie.

— K. J. Popma en B. J. van der Walt

Die Wysbegeerte van die Wetsidee, wat die afgelope veertig jaar so sterk op die voorgrond getree het, word soms gestel as die belangrikste konsekwent-Christelike wysbegeerte. Vanselfsprekend is daarin ook geweldig geworstel en hard en eerlik gewerk oor die probleem

van die verhouding tussen Christelike wysbegeerte en Christelike teologie. Aanvanklik, en vandag nog, is deur baie mense aanvaar dat die wysbegeerte in die algemeen, wat van oorsprong heidens-Grieks was, vanself maar altyd heidens of halfheidens is en sal bly, en dus eenvoudige taboe is vir die Christen, en so ook vir die Christen-wetenskaplike. Net so is en word ook nog deur baie aanvaar dat die teologie vanselfsprekend heilig en daarom Christelik is, en dus voldoende is vir die Christen-wetenskaplike. Noukeurige navorsing toon baie duidelik dat ons selfs by die heidense Grieke na naam en inhoud ook teologie kry, en omgekeerd het die ontwikkeling en uitbou van die Wysbegeerte van die Wetsidee (ons laat bv. Prof. H. G. Stoker se Wysbegeerte van die Skeppingsidee en H. Bavinck se Wysbegeerte van die Openbaring hier voorlopig buite rekening) o.a. baie duidelik en volledig aangetoon dat 'n suiwer en konsekwente Christelike of Skrifmagtige wysbegeerte beslis moontlik is. M.a.w. die probleem is geensins Christelike teologie in sy verhouding tot heidense wysbegeerte nie, maar die onderlinge verhouding van *Christelike* teologie en *Christelike* wysbegeerte tot mekaar, en so ook die verhouding van heidense teologie en heidense wysbegeerte tot mekaar, wat nie net by die Grieke en ander ou heidene voorkom nie, maar veelvuldig in die moderne en allermooie tyd, juis ook in die sg. Christelike Weste.

Soos reeds gesê is hierdie probleem van die verhouding van Christelike teologie en Christelike wysbegeerte tot mekaar vir ons as Gereformeerdes in S.A. nie net 'n teoretiese probleem, wat ons op sy kan skuif as ons wil nie, maar 'n daelike praktiese probleem, aangesien ons 'n P.U. vir C.H.O. het, waar albei op dieselfde Calvinistiese grondslag gedoseer word, waar die professore in die teologie finaliter kerkprofessore is en waar die kerk nog steeds so 'n sterk vertroue in die wysbegeerte alhier gehad het, dat bepaal is dat alle aspiranteoloë hulle propadeuse juis aan die P.U. vir C.H.O. moet aflê. Die ou-nuwe Departement van Etiek en Logika, wat tereg nou juis so sterk uitgebou word, is hier ook op die spel, aangesien dit hier gaan om wetenskapsleer (logika) en lewens- en wêreldbeskouing (etiek), wat vir alle studente, ook aspirant-teoloë, verpligtend is. Bybelkunde kom ook hier ter sprake.

Netsoos daar baie soorte logika is en geen volledig-afgeronde Aristoteles of Calvin nie, so is daar ook geen finaal- en volledig afgeronde Wysbegeerte van die Wetsidee nie, maar slegs 'n groep Christen-wetenskaplikes wat hard en ywerig saamwerk op sekere min of meer algemene grondslae, maar wat onderling tog 'n baie ryke verskeidenheid vertoon. Ook hier mag ons dus nie sonder noukeurige studie heelhuids veroordeel of heelhuids aanvaar nie, allermens ten opsigte van ons probleem ter tafel. Hieroor is daar nog steeds 'n veelsydige debat binne die kringe van die Wysbegeerte van die Wetsidee aan die gang. Hierop kan en wil ons nie hier ingaan nie, maar ons wil ons beperk tot die jongste werk in dié verband uit ons eie geleedere, nl. B. J. van der Walt se M.A. (Filosofie)-verhandeling „Die Wysgerige Konsepsie van Thomas van Aquino in sy Summa contra Gentiles met spesiale verwysing na sy siening van teologie“, Februarie 1968. Ons bepaal ons

by die eerste drie hoofstukke van die werk soos deur die Universiteit aanvaar. Aangesien daar later nog 'n slothoofstuk moet bykom en dit nog nie voorhande is nie, en ons daarom nog nie die eie standpunt en konklusies van Van der Walt op skrif voor ons het nie, bepaal ons ons verder by die standpunt van K. J. Popma soos gegee in sy „De Plaats der Theologie”, 1946. Hoewel lg. reeds 'n betreklike ou werk is en 'n standpunt is waarin Popma self reeds verandering aangebring het,“ pas dit tog heeltemal vir ons doel, nl. om die konsekwensies van sekere grondbeginsels en -stellings, wat in hoofsaak deur al die manne van die Wysbegeerte van die Wetsidee aanvaar word, vir die teologie en die ensiklopediese plek daarvan in die wetenskapsgebou, mooi duidelik te illustreer. Aangesien Van der Walt se werk nog nie gepubliseer is nie en Popma s'n waarskynlik nie vir almal beskikbaar is nie, haal ons waar nodig volledig aan, en gee ons verder die standpunt, soos ons dit verstaan, stellinggewys, beginnende by Van der Walt. (Kursivering van hom, tensy anders vermeld.)

(a) (i) „*Waarom die filosofie van Thomas?*”

„Ons het hier met die grootste eksponent van 'n ware belangrike periode in die geskiedenis van die Westerse denke te doen. Thomas is ongetwyfeld een van die reuse uit die geskiedenis van die Wysbegeerte. Daarby die prominente verteenwoordiger van 'n baie belangrike periode in die geskiedenis van die Filosofie, naamlik die sintesetyd. Hierdie tydperk in die Westerse denke is nie alleen baie belangrik vir die Wysbegeerte self nie maar ook vir die Teologie, want ons Gereformeerde Teologie se historiese wortels lê ook in hierdie tydperk. Dit is 'n uiters belangrike periode vir onder andere Dogmageskiedenis, Kerkgeskiedenis, Apologetiek, Kanoniek en die geskiedenis van die Eksegese” — p.1.

„'n Laaste oorweging wat die keuse spesifiek op Thomas se filosofie laat val het, was die feit dat vandag allerweë die aandag op sg. *skolastiese reste in die Gereformeerde Teologie en Wysbegeerte* gevestig word by denkers soos o.a. A. Kuyper (sr.) en H. Bavinck. Besinning op die *auctor primarius* van die Skolastiek behoort dus die moeite werd te wees om tot groter helderheid in die verband te kom” — p. 2.

(ii) „*Waarom die besondere aandag aan Thomas se siening van Teologie?*”

„Besinning oor die veld en grense vir die Teologie sal egter nie alleen vir die Teologie self nie, maar *ook vir die ander wetenskappe* vrugte afwerp. So mag dit byvoorbeeld lig werp op die verhouding tussen Teologie en Wysbegeerte. Bestudering van Thomas sal onder andere aantoon dat sy Teologie deurgaans deur wysgerige motiewe beheers word.

„Nadenke in verband met die Teologie is verder ook *vir die nie-wetenskaplike terrein* van belang. Ons het hier onder meer die verband tussen Teologie en die Woord van God, Teologie en belydenis, en Teologie en kerk, in gedagte” — p. 3.

(iii) „Vir 'n Christelike wetenskap is dit eerstens nodig dat die kenner self Christen sal wees. Sy hart moet deur God gegryp wees en, in wederliefde tot God, streef om ook in sy kenaktiwiteit God te dien en te gehoorsaam.

„Christelike wetenskap veronderstel verder dat die kenbare (of veld van ondersoek) deur die Woord van God verlig sal word” — p. 4.

(iv) „Die Bybel openbaar aan ons *wat* daar alles in en ook *hoe* die werklikheid is. Hierdie openbaring van God, wat ons in die geloof aanvaar, maak dit vir ons moontlik om 'n volledige en korrekte Filosofie oor die werklikheid op te bou” — p. 8.

(v) „Wat openbaar die Woord van God nou aangaande die werklikheid?

Dit leer ons dat God daar is, dat Hy geskape het en dat Hy sy wet vir die skepping gestel het. Ons kan dus tussen die soewereine God, die vir die skepping geldende wet en die aan die wet onderworpe kosmos onderskei. God, wet en kosmos verskil radikaal van mekaar en die een mag nie tot die ander herlei of met die ander verwar word nie” — p. 9.

„Die Woord van God openbaar nie alleen dat in die werklikheid tussen drieëlei syn onderskei moet word nie, maar werp ook nog verdere lig op elkeen van die drie syne.

„Wat God betref, is dit anders gesteld as met die wet en die kosmos. By die wet en die kosmos spreek ons van die lig wat die Woord van God op hulle werp. *God is epter die onkenbare* (kursivering van my, D.M.). Sy Woord werp nie net lig op Hom nie maar in sy Woord openbaar Hy Homself aan ons. As ons die Woord van God nie gehad het nie, kon wel nog (gebreklike) kennis van die wet en die kosmos gevind word, maar van God sou ons geen kennis gehad het nie.

„Daarom word in die Skrifmatige Wysbegeerte gelowig aanvaar wat God aangaande Homself in sy Woord openbaar. Daarby mag niks bygevoeg of daarvan mag niks weggelaat word nie. Die *Godsidee* (kursivering van my, D.M.) waarmee die Skrifmatige filosofie opereer, is nie deur eie wetenskaplike ondersoek daargestel nie. God kan nie die veld van ondersoek vir enige wetenskap wees nie. Die veld vir wetenskaplike ondersoek is tot die wet en die kosmos beperk” — p. 10.

„Nóg God self nóg sy Woord kan veld van ondersoek vir enige wetenskap (ook nie vir die Teologie) wees nie. Wetenskaplike aktiwiteit is 'n menslike aktiwiteit en tot die wet en die kosmos beperk” — p. 11.

„Volgens die Woord kan hoofsaaklik tussen drieërlei gebruik van die woord ‚wet’ onderskei word, nl. struktuurwet, liefdeswet en positiewe wet. Die eerste bepaal die struktuur van die bestaan van die dinge in die verskillende ryke. Die tweede geld slegs vir die mens. Die derde ontstaan as die mens die liefdeswet onder leiding van die betrokke (struktuur- of modale) wet vir die verskillende terreine van die menslike samelewing positiver” — p. 11.

„Die probleem waar die wet presies gesoek moet word, naamlik *in* die skepping of *ho* die skepping, is 'n valse probleem, omdat 'n ruimtelike maatstaf dan op die wet toegepas word terwyl die ruimtelike alleen op die skepping van toepassing is. Al wat van die wet met betrekking tot die skepping gesê kan word, is dat dit vir die skepping *geld*. As ons in die bestudering van die skepping sekere wetmatigheide vind, beteken dit dus nie dat die wet nie van die skepping onderskei is nie. Tussen wetmagtigheid en wet is daar verskil. Wetmatigheid behoort wet tot die skepping want dit is wat aan die maatfeis) van die wet beantwoord” (p. 11-12).

(vi) „Verder onderskei die Skrifmatige Wysbegeerte tussen verskeie modaliteite of aspekte van die geskape werklikheid waarvan een die getalasppek is. Eenheid en veelheid behoort alleen by hierdie één aspek van die geskape werklikheid tuis sodat dit dus nie verabsoluteer mag word nie. Dit mag in alle geval glad nie op God of die wet van toepassing gemaak word nie, aangesien dit alleen 'n kosmiese aspek is. Thomas maak dit byvoorbeeld op God van toepassing as hy met die 'probleem' van die eenheid en drieheid van God worstel” — p.16.

(vii) Onderskei die universele en die wet. „Die universele is egter alleen van toepassing op die kosmos en nie op die wet of God nie.”

„In Thomas se filosofie sal ons verder ook vind dat hy verkeerdelik die universele en individuele aspekte van die skepping op God toepas. God is één as gevolg van Sy godwees. Sy een wese of wet (die universele kant van God), maar drie as gevolg van die feit dat Hy drie persone is (die individuele kant van God)” p.20. „Persoon is 'n kosmiese begrip. K. J. Popma sê (in sy verklaring van Sondag 18 van die Heidelbergse Kategismus): „Als we zeggen, dat God Persoon is, lopen we enige gevaar dat we van die hemelse majesteit Gods aards denken, vgl. antwoord 121. Beter waren te belijden dat God ondanks zijn persoonlijke bemoedenis met mensen boven persoenzijn verheven blijft.” . . . Verder word ook die getalasppek van die skepping op God van toepassing gemaak deur van Hom as een of twee of drie te spreek. Dat dit foutief is om dit te doen, blyk reeds uit die woord „Drie-eenheid”. Dit bots met die „getalswette” — in die skepping vind ons nêrens iets wat terselfdertyd drie en een is nie. (God kan nie maar hierdie getalswette oortree nie — Hy is nie daaraan onderworpe nie)” p. 186-7.

(viii) „As Thomas met sy sintesefilosofie na vore kom, het die sintesedenke egter al 'n lang weg afgelê. Die tydperk van die eerste sintese (die vroeg-Christelike denke vanaf ongeveer 50 n.C. tot die begin van die Middeleeue) is reeds verby. Die tweede sintese het aangebreek (die Middeleeuse filosofie).

Tydens die periode van die eerste sintese het die sintese tussen die heidendom en die Woord van God nog 'n spontane karakter

gedra. Die tweede sintese (waarbinne Thomas val) word egter gekenmerk deur die Skolastiek: „Men bestudeert natuurlik ook nog wel de Schrift, maar daarnaast ook de boeken van de vroeg-Christelike denkers. En beide bewerkt men dan op een schoolse metode: vandaar de naam Scholastiek.”¹¹

„Tereg sê J. Hessen: „Der mittelalterliche Mensch philosophiert darum stets im Hinblick zu den Autoritäten. Seine Philosophie ist wesentlich *Autoritätenphilosophie*.”¹² p. 45.

(ix) „Ons het reeds voorheen aangetoon dat Thomas ook die geloof (wat 'n bo-natuurlike genadegeskenk van God is) as ken-fakulteit sien” — p. 108.

(x) „Dat Aristoteles se Teologie Thomas se bonatuurlike Teologie word, blyk ook daaruit dat Aristoteles sy Teologie koningin van die wetenskappe noem¹³ en Thomas hierdie eer nie aan sy natuurlike maar alleen aan sy bonatuurlike Teologie laat toekom” p. 130.

(xi) „Thomas omskryf die kennis wat sy natuurlike Teologie bied as „truth which faith professes and reason investigates.” Dit is moontlik volgens Thomas se besondere siening van geloof en wete. Die geloof bevestig die wete en die wete bevestig die geloof. In die natuurlike Teologie kan dus ook uitsprake van die Woord van God (iets wat tot die gebied van die geloof behoort) aangehaal word ter bevestiging van wat die rede op die gebied van die natuur vind. (Netsoos wat in die bonatuurlike Teologie teruggegryp kan word na die resultate wat met die rede gevind is.)” — p. 131.

(xii) „Op die gebied van die geloof kry ons (by Thomas) 'n bonatuurlike verligting (netsoos wat ons by die rede 'n natuurlike verligting gevind het) wat dit moontlik maak om die Openbaring te gryp” — p. 133.

(xiii) In hierdie verband moet weer die aanleiding tot die skryf van die *Contra Gentiles* in gedagte gehou word. Thomas skryf die werk op versoek van sendelinge om hulle in staat te stel om die Mohammedane tot die Christelike geloof te oorreed. Dit kan (volgens hom) *alleen op redelike vlak geskied* — p. 139. (kursivering van my, DM.)

Tog sê Thomas ook: „The sole way to overcome an adversary of divine truth is from the authority of Scripture — an authority divinely confirmed by miracles. For that which is above the human reason we believe only because God has revealed it. Nevertheless, there are certain likely arguments that should be brought forth in order to make divine truth known. This should be done for the training and consolation of the faithful, and not with any idea of refuting those who are adversaries” — p. 140-141.

(xiv) „ . . . naamlik dat die bonatuurlike Teologie, howel dit op die terrein van die geloof lê, ook 'n wetenskap (scientia)

is. Daarom is die *sacra doctrina* vir Thomas (behalwe prakties) ook spekulatief van aard . . . Ons het gesien dat Thomas se spekulatiewe wetenskappe (die wetenskappe is waar kennis met die rede verkry word" — p. 143-144.

(xv) „Ons het reeds gesien dat Thomas sy bonatuurlike Teologie Christelike Teologie noem. In die *Summa Theologica* spreek hy selfs daarvan as heilige (*sacra doctrina*). Sover ons kon nagaan sê Thomas nie waarom hy hierdie wetenskap as (vanselfsprekend) Christelik en heilig beskou nie. Blykbaar is dit as gevolg van die veld van ondersoek, naamlik God en Sy Woord.

„Dit blyk ook verder dat dit die enigste Christelike wetenskap is wat Thomas erken. Hy dui geen ander wetenskap — selfs nie eers die natuurlike Teologie — as Christelike aan nie" — p. 147.

(xvi) „E. Caird: Scholastic theology really deserves the character which Mommsen has attributed to all theology; it is 'the bastard of faith and reason.' (Noot 17 by Hf. III, p. 394.)

(xvii) „Elders sê hy (Dooyeweerd) van Thomas se natuurlike Teologie: „Dat zij inderdaad een *dogmatiese schijn-wetenschap* is, niet hierom wijl ze door religieuse vooroordeelen is bepaald, maar omdat zij haar religieuze vooroordeelen voor zuiver theoretische axiomas uitgeeft en eigenlijk niets anders doet dan in den vorm van een logische bewijs haar aprioristische oorsprongsidee te *explisereen*, die reeds *implicite* vervat was in de tot theoretische axiomas verheven *grondslagen* der bewijsvoering".¹¹ p. 149.

(b) Die skerp stelling van Van der Walt „God is die onkenbare" soos aangehaal onder 12 (v) hierbo, word duideliker as ons dit aanvul uit die gedagtegang van sy leier by die opstel van die verhandeling Prof. J. A. I. Taljaard. Ons gee die volgende aanhalings¹⁵ volledig omdat, hoewel Taljaard hier hoegenaamd niks sê van die teologie nie, *die wortel en grondslag van die hele onderhawige beskouing van die Skrifmatige filosofie oor die teologie hier baie duidelik en volledig gegee word.* (Kursivering van my .D.M.)

(i) „Kennis en kenbaarheid is respektiewelik identies aan onderskeiding en *onderskeibaarheid*. (Onderskeibaarheid is 'n aspek van die aardsgeskepe subjek: aan die diere in die paradys kon name gegee word omdat die diere benoembaar was en hierdie benoembaarheid van die verskillende diere *onderskeibaar* was. As onderskeibaarheid wel 'n eienskap van die aardse skepping is, dan moet ons die radikale verskil tussen God en sy skepping handhaaf, wat inhou dat niks van die Skepping aan die Skepper toegeskryf mag word nie. Vandaar ons standpunt dat God ook nie deel het aan die onderskeibaarheid wat tipies aards is nie. Dit stem ook ooreen met die Skrif: God is die Onsienlike, die Verborgene, *die Onkenbare*. Ons eerste begrensing vanuit dié kenbare lê t.o.v. die Onkenbare, nl. God. Alle *denksisteme* wat God verlaag tot die kenbare en sodoende die grense van die kenbare uitbrei, moet noodwendig verval in spekulasie.

(ii) „Tog hou God homself nie verborge nie. Hy stel Homself bekend aan die mens . . . Openbaring. Omdat daar 'n radikale verskil tussen God en mens is, daarom is daar ook 'n radikale verskil tussen die openbaring van God en die kenaktheid van die mens . . . God openbaar . . . deur middel van Woord en natuur . . . Die mens moet hom vergewis van die openbaringsinhoud . . . Wat vir ons van belang is, is juis die begrening vanuit die kenbare teenoor die openbaringsinhoud en in besonder die Skrif. Dit kom van die *Onkenbare*, val dus nie onder die kenbare nie en mag nooit tot die kenbare *gedegradeer* word nie . . . anders . . . spekulasie. Die Woord van God is die Waarheid. Die *wetenskap soek na waarheid* en kan dus nie soek na die waarheid van die Waarheid nie. Dit sou 'n vraagteken agter God en Sy Woord plaas. Vandaar ons oortuiging dat die Woord van God *verhef is ho alle wetenskaplike ondersoek*. My kennis van die openbaringsinhoud en my *interpretasie* van die geopenbaarde waarheid kan ek egter aan wetenskaplike ondersoek onderwerp . . . deel van die kenbare.”

„Ons moet wel weet wat die inhoud van hierdie openbaring is, waardeur Skriflesing die belangrikste in die menslike lewe behoort te wees. Maar nie slegs deur Skriflesing kry ons hiervan te wete nie—ook deur ons opvoeding, die verkondiging, ens” — p. 659.

„Openbaring impliseer 'n bekendstelling, 'n ontvangende van dit wat bekend gestel word, dus *geen aktiwiteit* aan die kant van die ontvanger van die geopenbaarde nie” — p. 658.

(iii) Die verbondsrelasie as religie behoort ook nie tot die terrein van die kenbare nie. So ook die liefdesgebod. Die *kennis* wat ons hiervan besit is voor-wetenskaplik en berus op die geopenbaarde waarheid — p. 660.

(iv) Wetenskap is deel van die kultuur en nie-wetenskaplike *kennis* is natuurlik (p. 667). Natuurlike *kennis* kan uitgebou word. Dit is ook 'n kultuuraktiwiteit, maar dit maak dit nog nie wetenskaplike kennis nie. Wetenskaplike kennis is besonder gekarakteriseerde kultuuraktiwiteit — p. 667.

(v) In *alle* kennis (nie net die wetenskaplike nie, soos Dooyeweerd dit stel) is die ontiese derhalwe verteoretiseer. Natuur en kultuur staan vertikaal langs mekaar — p. 666.

(vi) „Die Wysbegeerte kwalifiseer as 'n nie-vakwetenskaplike wetenskap juis omdat in die Wysbegeerte die veld van ondersoek die samehang van alle verskeidenheid is. Ook die veld van ondersoek vir die wysgeer is anders as vir die natuurlike lewens- en wêreldbeskouing” — p. 672-673.

(c) Samevatting:

„Teologie is die wetenskap wat tot voorwerp van ondersoek het die kennis van God, wat deur die besondere openbaring, die Woord van God, tot ons gekom het.” Met hierdie definisie sluit S.C.W. Duvenage¹⁰ ten nouste aan by die tradisionele Gereformeerde opvatting van

wat teologie eintlik is. In aansluiting by hierdie tradisie kom H. G. Stoker tot twee nie-vakwetenskaplike algemene wetenskappe, nl. teologie en wysbegeerte, elk met 'n eie blikrigting, in onderskeiding van die vakwetenskappe en ander moontlike nie-vakwetenskaplike wetenskappe soos bv. die opvoedkunde.¹⁷

Hierteenoor kom nou o.a. Popma in 1946 tot die konklusie dat die teologie slegs geloofsteorie kan wees, wat hy in elk geval baie skerp onderskei van die bekende normlose godsdienswetenskap.¹⁸

Almal aanvaar die Skrif onvoorwaardelik as die Woord van God
Dit mag ons nooit uit die oog verloor nie. Daarvoor moet ons God steeds dank, en dan dankend en biddend verder arbeid om die geweldige verskille wat daar wel onder die Skrifgelowiges bestaan uit te pluig en, as dit moontlik is, op te los. Dit sal hoegenaamd nie maklik gaan nie, want wat die een aanvaar, verwerp die ander totaal.

Almal aanvaar op grond van hulle Skrifgeloof 'n Calvinistiese lewens- en wêreldbeskouing en bewus of onbewus, uitgewerk of onuitgewerk, een of ander wetenskapsleer, wat daarop gebaseer is.

Almal aanvaar hierdie lewens- en wêreldbeskouing as voor- of nie-wetenskaplik. Almal aanvaar dat hierdie voor- of nie-wetenskaplike „nuiewe” of „natuurlike” kennis nie as minderwaardig teenoor wetenskaplike kennis gesien en gestel moet word nie. Hieronder, d.w.s. onder die voor-wetenskaplike, val ook die belydenis van die kerk, wat ook deur almal onvoorwaardelik aanvaar word, hoewel van die kant van die Wysbegeerte van die Wetsidee soms oor die uitdrukkingswyse van die konfessie twyfel uitgespreek word, bv. Popma oor „persoon” en van der Walt oor die terme van die „Drie-Eenheid.”

Op grond van sy kennisopvatting kom Taljaard daartoe dat God en die Skrif tot die onkenbare behoort en dus nie wetenskaplik verwerk kan en mag word nie. Hierin volg Van der Walt hom, sodat daarmee die tradisioneel-aanvaarde veld of veld van ondersoek van die teologiese *wetenskap*, nl. kennis van God insover as wat Hy Hom geopenbaar het en daarmee kennis van sy Woord, wegval. Hulle handhaaf die Woord van God ten volle, maar lan net as norm van die menslik wetenskaplike arbeid, nie as veld van ondersoek nie. Op grond van hierdie standpunt kan die teologie onmoontlik koningin van die wetenskappe wees, soos bv. Thomas op die voetspoor van Aristoteles aanvaar het. Dit kan ook nie 'n algemene, nie-vakwetenskaplike wetenskap wees soos Stoker dit stel nie, maar slegs een van die vakwetenskappe, wat deur die filosofie afgebaken moet word en sy plek gegee moet word. Hierdie vakwetenskap handel nie oor God of Sy Woord nie, maar slegs oor *ons kennis en interpretasie daarvan*. Oor wat dit presies is en wat dit insluit, bestaan daar baie verskil, ook by die manne van die Wysbegeerte van die Wetsidee onderling. Daarop gaan ons nie hier in nie, maar slegs op bg. grondverskil, en hiermee saam op die stelling van Van der Walt dat die Skolastiek van Thomas die oorsprong en rede is dat die tradisionele opvatting van die veld van ondersoek van die teologie so verkeerd is. Dit is spekulatief, d.w.s. grens-oorskrydende denke, soos Taljaard dit stel. Popma laat hom baie skerp

uit oor hierdie grens-oorskrydende en tirannieke teologie, wat soveel kwaad vir en in die kerk gestig het en nog steeds aanrig.

Vanuit heeltemal 'n ander hoek kom die moderne teologie ook met die beswaar teen die skolastiek en alle vorme van metafisika. Op hierdie punt spreek S. du Toit, kan ons sê, namens die hele, of byna die hele, moderne teologie as hy waarsku teen die skolastiek.¹⁹ Op dié punt staan hy en Van der Walt honderd persent saam. Albei wil die teologie verlos van die skolastiek en sy metafisika.

Voordat ons hierdie sake krities ontleed en bespreek, wil ons dan eers vir ons rekenskap gee van die moderne teologie en die nood van die moderne mens in sy tyd, want, soos reeds gesê, is die bepaling van die verhouding van Christelike teologie en Christelike, meer spesifiek nog: Gereformeerde, filosofie vir die Gereformeerdes, van beslissende lewensbelang — hier in S.A. en ook in Nederland, o.a. aan die Vrye Universiteit, en wel in verband met ons taak en roeping in die moderne wêreld. S. du Toit stel dit baie mooi en duidelik: „Indien die Gereformeerde teologie werklik 'n geluid van betekenis wil laat hoor in 'n tyd van sekularisme sal dit gedurig op sy hoede moet wees vir skolastiese elemente in sy erfenis en op voetspoor van die Reformatore soek na die „Schriftbeginselen ter Schriftverklaring“ (Greydanus), om dan na grondige eksegeese die ewige evangelie te bring aan 'n wêreld wat siek en vermoeid is.”¹⁹

B. DIE MODERNE TEOLOGIE EN DIE MODERNE WÊRELD IN SY NOOD.

Voordat ons kan ingaan op die vraag of die Wysbegeerte van die Wetsidee se opvatting oor die teologie vandag ons probleme gaan oplos of nie, wil ons kortliks stilstaan by drie groepe verklarings oor die moderne tyd, nl.

- (i) uit die sendingwêreld,
- (ii) uit die natuurwetenskaplike wêreld, en
- (iii) uit die teologiese wêreld self.

(i) *Uit die Sendingwêreld*

Dr. G. H. Roux was in 1967 reeds 18 jaar sendinggeneesheer onder die Bakgatlastam en aanverwante Tswanasprekende stamme. Hy ver wag net kwaad van die Wysbegeerte van die Wetsidee en veral van die gedagte van verwerping van alle metafisika. Hy noem dit ontologie en skryf soos volg:²⁰ „Die Christelike godsdiens op sigself het in sy beskawingsopset 'n feitlik onmoontlike taak daarin dat geloof staan teenoor geloof. Weliswaar het die Christelike geloof sy positiewe voordele bo 'n geordende heidense wangeloof, maar dan konfronteer die Christelike geloof nog altyd ‚by die Bantoe‘ 'n geïntegreerde religie en filosofie en wetenskap, m.a.w. 'n totaal mens in sy omgewing en geskiedenis en eksistensie” p. 42.

„ . . . ons wil 'n verantwoordelike eksistensie preek sonder die rugsteun van 'n gesonde ontologie” p. 46.

„Die Wysbegeerte van die Wetsidee benader realiteit met 'n horde van sinsanalogieë, die moreel-religieuse steriliteit, waarvan eers ten

volle besef word indien gekonfronteer met die konkrete situasie van die kerstening van die elementêre heiden." „Goddank dat die behoudende N.G. Kerk in Suidelike Afrika nog relatief afwerend staan teenoor hierdie ultra-moderne kultureelreligieuse strominge” p. 46.

„Ons kan dit nie sterk genoeg beklemtoon dat die ewige en absolute kontras tussen God en skepsel nie lê op ontologiese vlak nie, maar wel op die eksistensiële. God is die Ewig-Onveranderlike; die skepsel word . . . . Daar is ’n ewig absolute verskil ook op ontologiese vlak, maar dié lê nie tussen God en skepsel nie, maar tussen gees en stof — tussen die positiewe en die negatiewe synsmatigheid” p. 41. Hier is Roux nou baie naby aan, indien nie op, die dualistiese kosmologie van Thomas, soos Van der Walt dit stel.

Roux is uniek in sy standpunt, vanuit die sending, oor die Wysbegeerte van die Wetsidee, moontlik omdat hy een van die weinige sendingmanne is wat dit ken. Hy is egter geen stem roepende in die woestyn in die sendingwêreld as dit gaan oor die behoefte aan meer suiwer teologie. Waar die kreet en mode vroeër in die sendingwêreld was: „’n minimum van teologie”²¹ daar vind ons nou dikwels die teenoorgestelde, soos ek self o.a. al probeer aantoon het.²² Ons haal hier drie manne aan: H. Kraemer skryf: „The maxim is that a sound theoretical idea (or a sound theological conception) is not simply a matter of intellectual delight and enjoyment but rather the most practical thing in the world. This indissoluble oneness of clear thought with vigorous action belongs to the essence of true theology, especially in relation to the Church’s missionary calling.”²³ Heim vergelyk die moderne tyd met die eerste vier eeue na Christus, o.a. ook in die besinning op die Drie-Eenheid van God.²⁴

Moet hierdie noodsaaklike besinning oor die teologie op die voetspoor van Thomas gaan of moet dit modern-antimetafisies wees?

J. E. L. Newbigin sê:²⁵ „Thus even in its most elementary form the preaching of the Gospel must presuppose an understanding of the triune nature of God. It is not, as we have sometimes seemed to say, a kind of intellectual cap-stone which can be put on top of the arch at the very end; it is, on the contrary, what Athanasius called it, the *arché*, the presupposition without which the preaching of the Gospel in a pagan world cannot begin.”

Moet hierdie besinning oor die Trinitas nou beperk bly tot die voor-wetenskaplike lewens- en wêreldbeskouing wat op die Bybel gefundeer is, of moet dit, soos tradisioneel die geval was, eintlik die kern van die teologiese wetenskap vorm?

(ii) *Uit die Natuurwetenskaplike wêreld*

Hier beperk ons ons tot één persoon, wat seker, tenminste in Suid-Afrika, die reg het om namens die natuurwetenskaplikes te praat. Dit is Dr. S. M. Naude in sy voorsittersrede tydens die jaarlikse vergadering van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns te Bloemfontein op 26 Junie 1968.²⁶ Hy wys daarop dat mens geneig is om die natuurwetenskap te sien as ’n reeks verrassende en briljante ontdekkings, terwyl baie van hierdie ontdekkings moontlik gemaak is deur en die vrug

is van sekere beskouinge oor die natuur. Hy deel die ontwikkeling van die natuurbeskouing van die mens in drie stadia in:

- (a) Die animistiese en geosentriese stadium, tot ongeveer 1500 n.C.;
- (b) die meganiese stadium, vanaf 1500 tot 1900 n.C.;
- (c) die matematiese stadium vanaf 1900.

Hieruit sien ons ook dat die natuurwetenskap nie 'n homogene geheel is nie, maar dat ook hier 'n veelheid van standpunte en beskouinge in die loop van die eeue na vore gekom het. Die nuutste ontwikkeling berus op uitbreiding van die abstrakte denkwysse. Dit wek geesdrif wat lei tot nuwe ontdekkings en verhoog steeds die eerbied vir die Skepper. „Die fisiese wetenskap vereis die aanname van 'n reële, van ons onafhanklike wêreld, wat ons egter nooit direk kon aanskou nie, maar slegs deur metings, wat ons met die loop van die tyd leer maak en interpreteer het, kan waarneem en verklaar” p. 41. „Tot die eintlike wese van die heeal dring hy (die mens) nooit deur nie” - hy kom steeds meer en meer tot die besef van die grootste wonder en van die Almag van die Skepper.

Dit lyk of Naude hier tog weer soek na 'n ontologie of metafisika al is dit hoegenaamd nie in Aristoteïese sin nie, en dat die God wat dood geraak het vir die teoloë besig is om op te staan by die natuurwetenskaplikes. Die vraag bly dan nou net of dié God net voorwetenskaplik geken kan word, en of Hy ook in sy openbaring wetenskaplik bestudeer kan word. In elk geval is dit baie duidelik dat 'n natuurwetenskaplike soos Dr. Naude, hoegenaamd nie so gesekulariseerd is as die sg. moderne mens in die algemeen nie, d.w.s. volgens die moderne teoloë e.a. Hier moet ons seker baie duidelik en skerp onderskei tussen die uitwerking van die navorsing op die wetenskaplike self, nl. eerbied en verwondering, soos Naude dit stel, en die uitwerking van die sg. populêre wetenskap op die gewone mens, nl. sekularisering en profanering van alles wat heilig is. Volgens G. H. Roux is die Bantoe ook glad nie so gesekulariseerd as wat ons dink nie.

(iii) *Uit die teologiese wêreld self*

Ons sluit hier aan by die reeds genoemde artikel van Prof. S. du Toit² en verder by „*Revolte in de Theologie*. Een bundel beskouingen over de zogenaamde vernieuwingstheologie onder redactie van Prof. Dr. G. C. Berkouwer en Prof. Dr. A. S. van der Woude.”²⁷

Ons noem die verskillende skrywers hier en haal uit hulle artikels aan wat van belang vir ons onderwerp is.

(a) *G. E. Meuleman: Vernieuwing in de Theologie*

Ons het hier te doen met „het denken in dienst”, 'n vertolking van die Evangelie vir die moderne mens, p. 9. „Als taak van de dogmatiek ziet men dan de vertolking van die werklikheid in verband met de situatie van de tijd” - p. 15. „De openbaring Gods niet moet worden opgevat als een geheel van geopenbaarde leerstellingen, doch allereerst als een in Christus meegeedeelde

werkelijkheid." Teologie en wysbegeerte word anders gesien as „in die concluderend speculatiewe teologie van vroeger."

(b) *G. C. v. Niftrik: Theologische Revolte*

„Hij (God) begon al dood te gaan, toen Kant in de *Kritik der reinen Vernunft* de traditionele Godsbewijzen omver wierp" p. 22. „Das ding an sich is niet te kennen; zeker niet *das Ding an sich*. God is een postilaat der praktische Vernunft." Dit gaan daarom „om het extensie te redden" p. 25. „De eigen existentie van de mens als de door God aangeraakte en aangesprokene is de modus waarin ik alleen over God spreken kan." . . . „Existentie is een streng anthropologisch begrip" p. 23. Volgens Bultman is openbaring ontmoeting, p. 24.

(c) *H. M. Kuitert: Niet-theologisch achtergronden van de zg. Vernieuwingstheologie*

Die groot gedagte is „Wij zijn er ook nog" p. 33. . . „dat eigentijdse krijgt in de zg. vernieuwingstheologie een kans" p. 35. Die teologiese modelle moet verander (p. 40-41). Ons het te doen met die druk van natuurwetenskaplike werklikheidsbegrip, p. 43. „ . . . een happening veronderstelt een wereld die predictable is . . ." p. 44. Nuwe dogmatiese vormgewing is nodig, p. 46.

(d) *J. S. Weiland: De angelsaksiese vernieuwingstheologie.*

Die teologie het telkens 'n ander filosofie teenoor sig. In Europa is dit die eksistensialisme en fenomenologie, in die Angelsaksiese wêreld is dit neo-positivisme en „linguistic analysis" p. 49.

(e) *H. G. Hubbeling: Analytische filosofie en teologie.*

Die analitiese filosofie baseer sig op linguistiese en logiese analise, p. 63: „Deze wat losse, onsystematische behandeling is overigens wel in de lijn van deze filosofie, omdat men hier systeembouw zeer vreest en sterk genijgd is elk probleem apart te beschouwen en op zijn eigen facetten te beoordelen" p. 63. Geen wetenskaplike en geen menslike aktiwiteit is moontlik sonder om taal en logika te veronderstel nie — p. 64 Die logiese positivisme is meer eksterne vluel van die analitiese filosofie. Dit is lewensbeskoulik neutraal — p. 65 en 70. Teologie veronderstelt logiese en linguistiese analise, die Bybel en die teologie is nie a- of antilogies nie, p. 65. Dit is geen empiriese wetenskap nie en daar is steeds 'n bepaalde metodiese beperking, p. 66. 'n *Taalspel* is 'n eenheid van gedagtes en begrippe wat op sekere aanvaarde aksiomata berus. Elke taalspel het so sy eie vocabularium. Daar kan 'n oneindige aantal taalspele wees. Elkeen is absoluut waar binne sy eie grense. Die wetenskaplike taak is om te soek na 'n optimale ordening van elementêre uitsprake. „die ordening waarbij een maximum aan elementaire uitspraken wordt geordend met een minimum van ordeningsprincipes, terwijl

de afleiding van de elementaire uitspraken uit de ordeningsprincipes zo eenvoudig mogelijk dient te geschieden" -- p. 68 . . . „maar uiteindelik beslist de analytische filosofie niet over de criteria van een taalspel. Dit doen de spelers zelf" p. 69. Godsdienstige en etiese uitsprake is nie kognitief nie, maar emosioneel, p. 70. Hare stel dat godsdienstige uitsprake te doen het met 'n fundamentele grondhouding van die mens, „die niet meer empirisch te weerleggen of te verifieëren is" p. 71. „Het geloof heeft voor de discipelen het karakter van een *blik*: het is geen theoretische waarheid, maar een ‚commitment‘" . . . p. 71.

Wittgenstein erken ook die onuitspreeklike, die mistiese, p. 73.

(f) *M. de Jonge: Theologie als Hermeneutiek*

Ons moet onderskei tussen ou en nuwe hermeneutiek. Waar eg. na „Voraussetzungslosigkeit" gestreef het en die subjektiviteit soveel moontlik wou uitkakel, daar laat die moderne sig toesprek of aansprek. „Wie zich wel wil laten gezeggen, zal ook gedrongen worden om te getuigen . . ." p. 75.

Volgens De Jonge wil Bultmann hê dat ons moet probeer om agter die woorde te kom, „omdat de taal als zodanig objectiveert en daarmee het wezenlijke verduistert" p. 76. Volgens hom is Ebeling en Fuchs se standpunt soos volg te stel: „Het is niet de mens, die zichzelf in woorden uitdrukt, maar de taal zelf spreekt en de zaak die in de taal ter sprake komt is het zijn zelf. Wezenlijk voor de mens is, dat hij de roep van het zijn hoort en dat hij met zijn woorden antwoordt op wat hem in de taal wordt aangezegd. Dat heeft als hermeneutische consequentie, dat men in menselijke woorden van de tekst luistert naar het zijn dat daarin ter sprake komt" p. 76. „Het is het wezen en de glorie van de mens, dat hij dit spreken kan horen en door kan geven; en als hij luistert en spreekt, dan is het eigenlijk niet hij, die de tekst uitlegt, maar de tekst die hem uitlegt" p. 76-77. „Uitleggen van een tekst uit het verleden houdt dan in, dat ment in de oude woorden Gods reddende Woord voor het heden nieuw laat spreken" p. 77. Spreke bevry. Heidegger sê: „Sprache ist lichtend — verbergende Ankunft des Seins selbst . . ." p. 77

Theologie is 'n taalbeweging p. 78 en hermeneutiek die kern van filosofie en teologie, p. 79.

(g) *H. Berkof: De heilshistorische Theologie*

Die Israelitiese denke lê tussen die wysgerig-idealitiese interpretasie van geloof by links, en die skolastiese by regs, „die beiden worden herleid tot een statisch-grieks denken" p. 90. Dit gaan om die dade van God, Sy handel in tyd en nie om sy ewige wese nie, om feite en nie om dogma's nie.

Pannenberg sê die Christendom is die historiese antwoord aan die Grieke. Openbaring is nie bo-natuurlik nie. „Geloof berust dus op een voorafgaand weten dat door het geloof persoonlik in ver-

trouwen en hoop word toegeëigend . . ." Die nie-gelowige is bevange, p. 96.

Berkof wys daarop dat Pannenberg vanweë hierdie opvattinge van hom verwyrt word dat hy as gelowige hom vasklem aan feite, wat hy as man van die wetenskap weet is nie waar nie.

(h) *H. A. M. Fiolet: Vaticanum II als uitgangspunt van een vernieuwde geloofsbezinning*

Die bekommernis van die moderne mens is 'n goeie teken. „Deze schizofrene van het essentialistisch denken” het die Christene verdeel: „Geïnspireerd door het grieks metafysisch denken hebben de christenen eeuwenlang God teenover zijn schepping geplaatst, de christen teenover de mens, de ziel teenover het liggaam, de bovennatuur teenover de natuur, de genade teenover de cultuur, geloof teenover wetenskap” p. 104.

Die vraag voor die Roomsse kerk was of die kerk „een ambtelijk bediend service station voor de mensheid” is, of „het pelgrimerend Godsvolk” . . . soekende . . . nog sondige geloofsgemeenskap . . . p. 107-108.

Die ekumeniese beweging is die boeiende gebeure van mekaar verrykende en korrigerende geloofsgemeenskappe, p. 110. Openbaring is die deurligting van eie bestaan as heilsgebeure.

(i) *A. A. van Ruler: Vragen door Bonhoeffer aan de orde gesteld*

Mondigheid en religieeloosheid kom na vore. Die probleem van mondigheid kom ook voor al die eue deur, by die Skolastiek, in die kwessie van geloof en wete, gesag en rede. Orals is daar sterk religieusiteit, in Europa sowel as in Afrika en Asië.

(j) *A. A. van Ruler: Motieven en thema's in het denken van D. Sölle*

„ . . . dit alles is de schuldbelijdenis, waar de tegenwoordige christenheid in zweigt omdat ze herzenspoeling van het revolutionaire marxisme heeft ondergaan” p. 139.

Hoewel Sölle e.a. verklaar dat God dood is, gaan hulle steeds nog voort met teologie, p. 140.

(k) *J. M. de Jong: Is Barth achterhaald?*

Nee, Barth is nie agterhaal nie. Die essensie van sy werk kom nog, hoewel sy deduktiewe, kerugmatiese en ontologiese dogmatiek tans vervang word deur die hermeneutiese eksistensiale en induktiewe, p. 143. Alle hermeneutiek is deurdring van dogmatiek, p. 147. Pannenberg stel hom teen die kritiese filosofie en verkondigde Woord en het 'n openheid vir die Middelse Skolastiek.

(l) *R. Schippers: R. Bultmann en de ontmythologisering*

Bultmann interpreteer die mites, in plaas van om hulle te elimineer. Die beste filosofie is vir hom die eksistensialisme.

(m) *A. S. van der Woude: Het tweede gebod*

„Het zijn van God laat zich niet van predikaten voorzien, wel God in zijn openbaring“ p. 181. „De eigen taal van het Bybel bron van alle theologie“ p. 184.

(n) *A. F. N. Lekkerkerker: Waar staan wij nu?*

Daar was ook 'n nuwe teologie in 1760 en ook in 1860. Die nuwe teologie van vandag is 'n protes teen die harmoniese Godsvoorstelling van 'n theologia naturalis uit die 18e eeu, p. 186.

Die groot bate van hierdie nuwe teologie is dat dit weer wil kom tot „theo-logie.“ Die Middeleeue was besig met verwysing na God en nie met bewyse nie, p. 188. „De God-is-dood beweging is wellicht een oordeel over onze prediking van een lieve God, die het altijd wel goed meent met ons. Wij zullen beter moeten spreken over de heiligheid, de verhevenheid, de verborgenheid van God“ p. 191-192.

In plaas van God, wat is (ontologie), is God gevind (eksistensiële) maar as God wat ons voor is. Dit roep tot eksodus uit die bestaande strukture, p. 193.

Die nuutste teologie is die heilshistoriese, wat eksegeese en dogmatiek verbind, p. 193 en 194.

(o) *Saamvatting*

Ons het bostaande aanhalings hier weergegee om aan te toon dat ons ook by die moderne, sg vernuwings-teologie, hoegenaamd geen enkelvoudigheid of eenvormigheid of eenlynigheid vind nie. Ook hier is dit omtrent onmoontlik om te generaliseer en alles onder een noemer te probeer kry.

In hierdie verwarde en byna verwilderde toestand, het die Skrifgelowige wetenskap sy taak en roeping, en is dit daarom des te meer noodsaaklik om vir homself duidelikheid en koers weer te vind, sodat hy homself nie verteer in 'n vrugtelose en sondige burgeroorlog nie. Die teologie van vandag mag nie naderhand soos Nero viool speel terwyl Rome brand nie, altemins die Skrifgelowige teologie. Dit moet sigself weer vind, en wel in verhouding tot die Skrifgelowige filosofie en die Skrifgelowige vakwetenskappe.

Dit is des te meer noodsaaklik en dringend, nie net terwille van die Calvinisme self nie, maar omdat uit bostaande aanhalings dit baie duidelik na vore kom dat, nie net in die Middeleeue nie, maar *vandag ook* teologie en filosofie by 'n elk en 'n ieder deurmekaar gestrengel is en totaal vervleg, selfs by die mense wat dit die heftigste sal ontken. Hulle is sg. anti-metafisies, maar bedoel eintlik daarmee: ek verwerp *jou* metafisika en stel *my eie* in die plek daarvan. Ter illustrasie die volgende van Aristoteles: „Thought thinks itself as object in virtue of participation in what is thought. God is thought. God is those truths which are free from change and that is these which he thinks. The highest of the virtues is, however, theoretical wisdom, and this

is an activity of which man is capable because of something divine in his nature . . . in its exercise he approximates to the life of God; and for man as for God his highest function is thought". Vergelyk dit met M. de Jonge se weergawe van Ebeling en Fuchs in verband met teologie as hermeneutiek. (D (iii) (f) hierbo).

C. KRITIEK OP DIE STELLINGE EN KONKLUSIES GEGEE IN A.

(a) *Wat is Skolastiek?*

Van alle kante hoor ons vandag dat die Skolastiek en sy metafisika die dood in die pot is wat die teologie betref. Van der Walt werk dit nou volledig uit in verband met Thomas, die auctor primarius van die skolastiek. Dit is totaal eensydig en onhistories. Net so min as wat ons al die soorte moderne teologie, wat onder B (iii) hierbo kortliks weergegee is uit "Revolte in de Theologie", oor een kam kan skeer, netso min kan alles wat skolastiek heet onder een noemer gebring word.

H. Bavinck sê: „Skolastiek is op zichzelf niets anders dan wetenschappelijke theologie. Zij begint waar de Theologia positiva eindigt. Dese is tevreden als zij de dogmata heeft uitgesproken en bewezen." Dit het te doen om die samehang te bestudeer en die dogma te verdedig. Anselmus begin die skolastiek, maar is ook vader van die latere spekulatie.²⁹ Aan die einde van die sestende eeu begin die Gereformeerde skolastiek.

Hier is dus twee kandidate vir die eerste posisie in die Skolastiek. Wat egter van deurslaggewende belang is, is dat daar tussen die twee aanspraakmakers 'n radikale verskil van standpunt bestaan. Op sy grofste kan ons dit duidelikheidshalwe stel dat Anselmus aansluit by en voortbou op Augustinus se „credo, ut intelligam" terwyl Thomas se standpunt, veral wat sy natuurlike teologie betref, gestel kan word as: „Intelligo, ut credam"³⁰ Hierdie radikale verskil word deur min opgemerk, sodat Thomas se godsbewyse en Anselmus se sg. ontologiese Godsbewys oor een kam geskeer word. Brümmer vestig die aandag op Barth se uiteensetting in die verband, en veral sy konklusie dat Anselmus se sg. ontologiese bewys eintlik geen bewys is nie, dit is slegs 'n uitwerking en bevestiging van die geloof. Anselmus begin met 'n gebed en sluit af met die volgende gebed: „I thank thee, good Lord, that what I first believed because of thy gift, I now know because of thine illumining in such a way that even if I did not want to believe thine existence, yet I could not but know it" p. 170.

R. E. Allen en E. R. Fairweather³¹ sê dat dit Anselmus se doel is „to demonstrate the logical coherence of the Christian faith." . . . „From start to finish, his speculative thought is an analysis of the logical structure of the Christian faith, rather than an attempt to discover religious truth by philosophical argument" (spekulatief beteken hier redenerend, nie grensoorskrydend nie).

Selfs Thomas erken dat die teenstander uiteindelik slegs deur die outoriteit van die Skrif oorweldig kan word (vgl. A xiii hierbo); hoeveel te meer nie die skolastici wat die lyn van Anselmus gevolg het en nie dié van Thomas nie. Die Gereformeerde dogmatiekhandboek vir die 17e eeu, die *Synopsis Purioris*²² gee wel 12 bewyse ten opsigte van die H. Skrif as Woord van God (p. 46), maar stel dit baie duidelik dat dit in Anselmiese gees verstaan moet word, en nie Thomasiaans nie. Die Skrif self is en bly self die finale reël van die geloof, presies soos S.C.W. Duvenhage in ons tyd die outopistie en gesag van die Skrif handhaaf.²³ Hy sê: „Meer relevant sal wees om af te steek na die kern van die saak en by wyse van die deduktiewe metode, soos in die reël gebruik in die Reformatoriese Teologie, te gaan vra wat die Heilige Skrif self leer aangaande sy gesag . . . Geen poging sal dus aangewend word om op skolastiese wyse met 'n formele opvatting, afgesien van die inhoud van die Skrif, voor 'n dag te kom me' p. 8. As hy hier praat van die *deduktiewe metode* dan skyn dit ons dieselfde te wees as dié van Anselmus; as hy skolastiek verwerp onderskei hy nie die twee soorte skolastiek nie, maar bedoel hy waarskynlik die Thomasiaanse, wat met sy natuurlike teologie buite en sonder die Skrif opereer.

As Van der Walt dan Skolastiese invloed by Gereformeerde teoloë meen te vind, dan moet hy baie duidelik en skerp onderskei tussen die twee soorte skolastiek van Thomas en Anselmus. Dit doen hy ongelukkig nie. Daar is nog meer soorte, bv. dié van Duns Scotus, met sy primaat van die wil. „Zij brengt voor hem een scherpe scheiding teweeg tussen geloof en weten, autoriteit en rede, teologie en filosofie. De theologie verliest haar karakter van speculatieve wetenschap. Alles rust bij haar op autoriteit, op Gods vrije bepaling die geen enkele noodwendigheid, door des mensen rede te ontdekken, kent, op aparte, individuele beschikkingen, die elk systematisch verband tartten. Daarom wordt de theologie verlaagd tot een praktisch wetenschap.”²⁴

Het ons hier nie die eerste voorloper van Kant nie met sy skeiding van teoretiese en praktiese rede? H. Bavinck sê Kant se ken-teorie het daartoe gelei dat die teologie, om wetenskap te kan bly, die „kennisse Gods” moes prysgee en dit omruil vir die wetenskap van die godsdiens.²⁵ Hierteenoor stel Bavinck: „God te kennen is het leven.”

As Van der Walt en Taljaard God onkenbaar stel en Popma die teologie herlei tot geloofsteorie, hoewel hy dit skerp onderskei van die normlose godsdienswetenskap (vgl. A (c) hierbo), kom die vraag onwillekeurig by ons op: het ons nie ook hier skolastiese invloede, en wel dié van Duns Scotus nie, of iets van Kant, in albei gevalle met beklemtoning en waardering van die feit dat dit steeds bly op die grondslag van die volle aanvaarding en handhawing van die Woord van God in sy gesag, hoewel nie-wetenskaplik of voorwetenskaplik.

Ten slotte kan ons hier die vraag stel of ons nie *alle* skolastiek in elk geval moet uitgooi nie, afgesien daarvan of dit dié

is van Thomas of dié van Anselmus if dié van Duns Scotus of enige ander. As ons dit sou doen is alle wetenskaplike teologie tot niet, soos ons later sal probeer aandui. Ons kan hier al net noem dat Aristoteles se logika reeds meer as 2000 jaar standhou, onveranderd en volledig. Hoewel dit deur baie ander logika's al aangevul is, kon dit nog nooit vervang word as formele wetenskaplike apparaat, wat nodig is in sekere afdelinge van die wetenskap, nie. Ook hierdie onderskeiding moet baie duidelik gestel word, nl. dat mens Aristoteles se formele logika kan en moet gebruik, sonder om sy teologie of filosofie verder te aanvaar. As mens skolastiek in die ruimste sin wil opneem, en dan uitskakel, dan moet jy ook hierdie formele logika weggooi. As jy dit nie wil doen nie, moet jy duidelik sê wat jy met skolastiek bedoel en wat jy wil weggooi en wat nie.

(b) *Wat is die krag van die Evangelie in die stryd met die heidendom?*

Vanaf die verskyning van Prof. D. H. Th. Vollenhoven se „Het Calvinisme en de Reformatie van de Wijsbegeerte” in 1933, het die manne van die Wysbegeerte van die Wetsidee geweldige vordering gemaak op pad na 'n volledige Christelike of Skrifmatige wysbegeerte, veral deur die antitese met die heidendom so skerp te stel en daarby te wys op die gevare van die sintesefilosofie.

Dit is o.a. gedoen deur baie skerp te let op die geskiedenis en betekenis van woorde en die begrippe deur hulle aangedui. Konsekwent is probeer om alles, wat van heidense oorsprong en inhoud is, uit te suiwer en nie meer te gebruik nie. So het Van der Walt bv. sekere bedenkinge teen die woord Drie-Eenheid en Popma teen die woord persoon (vgl. A (a) (vii) hierbo), in albei gevalle nie bloot omdat dit nie in die Skrif voorkom nie, maar vanweë die inhoud wat bots met die gedagtegang van die Wysbegeerte van die Wetsidee. Tog is dit woorde wat deur eeue in die belydenis van die kerk ge-lyk is en wel op grond van die gedagte dat sulke woorde nodig was om die Bybelse gedagtegang Juidelik en suiwer weer te gee, veral teenoor kettere. So vra Calvyn: „Maar wat is er tegen om dingen, die in de Schriften voor ons begrip ingewikkeld en moeilijk zijn met duidelijker woorden uit te leggen, maar toch met woorden, die vromelijk en getrouwelijk de waarheid der Schrift zelf dienen, en dat spaarzaamelijk en bescheiden, opdat ze te juister gelegenheid gebruikt worden?”³⁷ Hy sê dit juis oor die gebruik van die woorde Drie-Eenheid en Persoon.

In die briewe van Paulus sien ons dat heidense woorde en begrippe ook onder leiding van die Heilige Gees „gekersten” kan word, bv. vlees en gees. Hoewel ons die konfessie natuurlik nie gelyk aan die Skrif wil stel nie, is dit tog die vraag of dit nou nodig is om woorde weg te gooi bloot vanweë hulle *vroeër* heidense assosiasie, en dit met die gevaar van verwerping van die eeuelange Christelike inhoud. Dit skyn ons of die algemene strekking van Van der Walt en Popma se betoog op sodanige verwerping neerkom, met die

gevolg dat bv. ook die formele logika van Aristoteles as syne van heidense oorsprong verwerp moet word en daarmee saam die „deduktiewe metode, soos in die reël gebruik in die Reformatoriese Teologie“, soos S. C. W. Duvenhage dit noem.³³ In die algemeen skyn dit vir ons of Van der Walt die heidense element by Thomas as te sterk sien en stel, en dat hy te min die onkeerbare krag van die Evangelie erken, ook in die denke van die mens. Hierdeur kom hy in die versoeking om Gereformeerde teoloë en andere te maklik te veroordeel op die klank en geskiedenis van 'n woord af, sonder inagnamie van die huidige verband waarin daardie woord gebruik word. So kan ons bv. Gomarus ook beskuldig van natuurlike teologie in die sin van Thomas, terwyl hy dit tog anders bedoel en praat van *geopenbaarde* natuurlike teologie, wat in die mens ingelê is, voor die sondeval. Deur die sonde het, volgens hom, die bo-natuurlike teologie noodsaaklik geword.³⁴

As ons die krag van die Evangelie nie onderskat nie, dan sou ons miskien daartoe kom om die Wysbegeerte van die Wetsidee alleen nie as eerste poging tot 'n Christelike wysbegeerte te verhef nie, maar om Christelike filosofie moontlik ook by 'n man soos Augustinus en een soos Anselmus te vind, of dan in elk geval suiwer Christelike teologie, wat nie verkrag is deur heidense filosofie nie. Dan kan ons moontlik ons aanloop vir 'n suiwer Christelike teologie verder terug vind as by Calvyn, wat by uitstek apologet en eksegeet en nie soseer sistematikus was nie, bv. Augustinus en eintlik by Anselmus, waarvandaan die lyn oor die 17e eeuse Gereformeerde skolastiek en Kuyper en Bavinck tot by ons kom. Dan hoef ons die teologie nie te ont-wetenskaplik nie, of heeltemal van voor af daarmee probeer begin, soos sommige van die moderne vernuwings-teoloë, soos behandel in B (iii) hierbo.

Waar die belydenis vir Van der Walt ook van groot belang is, is dit miskien goed om te beklemtoon dat wat ons hier probeer stel, berus op die aanvaarding en toepassing van die Gereformeerde leer van die algemene openbaring op grond van art 2 van die N.G.B. Die vraag of ons daarmee nie tog weer tot een of ander vorm van natuurlike teologie kom nie, behandel G. C. Berkouwer volledig in sy „De Algemene Openbaring“ (vanaf p. 11)³⁵ Hy beantwoord die vraag met 'n baie besliste, nee.

(c) *Wat is kennis en wat is kenbaar?*

In A (a) (v) sê Van der Walt: „God is eger die onkenbare“. Om ons hiervan volledig rekenskap te gee, het ons in A (b) etlike stelling van Taljaard aangehaal, wat ons vir ons doel hier soos volg kortliks kan opsom.

- (i) Kennis is onderskeibaarheid en in alle kennis is die ontiese verteoretiseer;
- (ii) God het nie deel aan onderskeibaarheid, wat tipies aards is nie, en is daarom die Onkenbare;

- (iii) God openbaar Hom wel in Woord en natuur. Wat die Woord betref: as openbaringsinhoud wat van die Onkenbare kom, val dit ook onder die onkenbare;
- (iv) die Woord van God is die waarheid. Wetenskap soek na waarheid. Omdat nie na die waarheid van die Waarheid gesoek kan word nie, is die Woord hierom ook verhef bo alle wetenskaplike ondersoek.

Waar die teologie as wetenskap tradisioneel die kennisse Gods, wat deur die Woord tot ons gekom het, of/en die Woord van God self as veld van ondersoek gehad het, verval, volgens Taljaard se stelling, albei omdat hulle onkenbaar is. Hiermee verval die tradisionele teologie as wetenskap, en moet ergens anders 'n plek gesoek word vir 'n nuwe teologiese wetenskap, soos Popma dit bv. in 1946 in die geloofsteorie gevind het. „Wetenskaplike aktiwiteit is 'n menslike aktiwiteit en tot die wet en die kosmos beperk” — Van der Walt, soos reeds aangehaal in A (a) (v).

Hier sny nou twee dinge in mekaar, nl. ten eerste die *welbekende* onderskeiding van die Wysbegeerte van die Wetsidee, nl. drie soorte syn soos Van der Walt dit noem: God, wet en kosmos; ten tweede 'n betreklik onbekende en soms onopvallende definisie of bepaling van wat kennis en kenbaarheid is. Laasgenoemde vind ons vollediger by Vollenhoven¹⁴ soos volg: „Kenne is die hê van kennis, dus die verkeer in 'n toestand van rus. Hierdie toestand van rus volg op die toestand van groter of minder inspanning waartydens 'n mens „leer ken”. Die veronderstellinge van die leer ken: 'n Mens leer alleen dan iets ken wanneer 'n bo-psigies goed *onderskeie* van die onderlinge verskil gepaard gaan met die besware, herinnere, orden, ensovoorts van die *onderskeidings* wat jy te vore geken het. By hierdie proses is dus veronderstel:

1. Die verbonde wees *onder* die wet van God met die hele kosmos.
2. Die *onderworpe* wees aan die analitiese en bo-analitiese wette.
3. Die aktiwiteit van die leer ken.
4. Die kenbare.
5. Die Kenresultaat.
6. Die verwerking van een en ander.

(Kursivering van my, DM.) Dooyeweerd praat van sin-verbindende en *onderskeidende* denke wat tot teoretiese klaarheid bring.¹⁵

(Die verskil tussen voor- of nie-wetenskaplike kennis en wetenskaplike kennis laat ons hier buite rekening. Ten eerste omdat dit nie duidelik is of Taljaard die ontvange van die openbaringsinhoud, die Woord, ook as kennis beskou nie: hy sê bv. die religie behoort *nie* tot die terrein van die kenbare nie, maar dan tog weer „*die kennis* wat ons hiervan het is voor-wetenskaplik” (A (b) (iii) hierbo); ten tweede omdat dit hier, in die bespreking van die veld van ondersoek vir 'n wetenskaplike teologie, nie saak maak nie. Die aangehaalde

ontleding van kennis van Vollenhoven geld ook vir die nie-wetenskaplike kenne. As hy oor wetenskaplike kenne handel sê hy net: „Die wetenskaplike kenne steun oral op die nie-wetenskaplike. . . . Ons onderskei die wel- en vakwetenskaplike kenne.”¹² Maw. geen definisie van wat wetenskaplike kenne is nie. slegs die verband met die nie-wetenskaplike en die indeling in vakwetenskaplik en nie-wetenskaplik. By lg. ressorteer die wysbegeerte en ook die pedagogiek. Almal bou egter op dieselfde grondbegrip van kennis as *onderskeiding*, ens.)

Hierdie twee dinge wat innekaar sny en die grond onder die tradisionele teologie wegsny, kom daarop neer dat ons denke en wetenskap, die getalle en die logiese, alles *onder* die wet is, en daarom nie by God kan kom nie omdat Hy *bokant* die wet is. (Ons bedoel bo en onder hier hoegenaamd nie ruimtelik nie.) Omdat God buitekant die bereik van ons denke en wetenskap is, is Sy Woord ook daarbuite, en kan dit eintlik slegs as norm van ons denke *geld*, maar nooit as veld van ondersoek nie. Slegs *ons* interpretasie daarvan kan wetenskaplik bestudeer word.

Uitgaande van eenvoudige (voor-wetenskaplike) Skriflesing, die metode deur Taljaard genoem, waardeur ons ons moet vergewis van die openbaringsinhoud wat God aan ons gegee het, stel ons ons kritiek hierop soos volg:

- (i) Ons aanvaar ten volle dat die Woord ons baie duidelik leer dat Skepper en skepping nooit vereenselwig of vermeng mag word nie, maar steeds baie duidelik en skerp onderskei moet word, maar kan nie sien op watter Bybelse grond hier die wet juis alleen as „grens” gestel word. Die Wysbegeerte van die Skeppingsidee van Prof. Stoker en dié van die Openbaringsidee lyk vir ons net so Bybels. Dit skyn vir ons of die keuse van die *wet* ’n blote *filosofiese*, en daarom ’n Bybels-willekeurige is, en daarom onwettig beperkend vir die wetenskap in sy veld van ondersoek. Die grense van ondersoekbaarheid word hier nie „spekulatief” oorskry nie, maar die veld van ondersoek word onBybels-willekeurig beperk. Waarom nie ’n Christelike wysbegeerte van wets-, skeppings- en openbaringsidee nie? En miskien nog meer uit die rykdom van die Skrif?
- (ii) Die Bybel leer ons baie duidelik dat God die onkenbare is, in dié sin dat die menslike begrip Hom hoegenaamd nie kan peil en omvat nie, selfs in Sy Openbaring aan ons. Tergelykertyd leer die Bybel ons ook dat ons God kan ken en *moet* ken. Ons dink hier aan tekste soos Spr. 2:5; Jesaja 11:9; Hosea 6:6, en veral Joh. 17:3. As ons kennis beperk tot onderskeibaarheid, wat ook ’n blote filosofiese beperking is sonder enige Bybelse grond, dan mag miskien hierdie tekste nie geld nie. Maar is kennis nie veel meer as net analise of onderskeiding nie? Leer die Skrif ons dit nie, sowel as die geskiedenis van die kenteorie?

Al sou hierdie kennis Gods dan net voor-wetenskaplik wees, dan kan ons nie sien waarom dit dan nie die basis

van wetenskaplike kennis mag word nie. Die kerk bely ook hierdie kennis, o.a. in art. II N.G.B. en Christus self leer ons om elke dag te bid vir die vermeerdering daarvan: „Laat U Naam geheilig word”, soos verklaar in Sondag 47 van die Heidelbergse Kategismus. Hierby besef ons baie goed, dat hierdie kennis Gods, hetsy wetenskaplik of nie, nie kultuur kan wees nie, d.w.s. nie beheersend nie, soos die kultuuropdrag lui in Gen. 1:28, maar dienend en verheelikend, 'n voorsmaak van die kennis van God op die nuwe aarde, na die oordeelsdag.

(iii) Alles hang hier af van wat ons met wetenskap bedoel. Taljaard sê die wetenskap *soek na* waarheid, en kan dus nie soek na die waarheid van die Waarheid, die Woord van God, nie. Dat die wetenskap na waarheid soek, mag waar wees, maar dit beteken hoegenaamd nie, dat die navorser ooit gaan soek na die waarheid van die Waarheid nie. Die gelowige navorser aanvaar die Waarheid, die Woord van God, en ondersoek dit dan om ryker te word in die kennis van die Waarheid. Dit is waar dat die Woord norm is van die Christelike wetenskap, maar juis daarom moet en kan dit des te deegliker ondersoek word, soos Anselmus dié God, wat hy in die geloof aanvaar, wil ken met 'n „noodwendige” kennis.⁵

(iv) Uiteindelik hang alles af van waar ons die logiese en aritmetiese plaas. As dit wetskringe „onder” die wet is, dan kan dit nie vir God geld nie en kan Hy op geen wyse hoegenaamd daaraan onderworpe wees nie. Dan is elke Locus de Deo in enige dogmatiek 'n godslastering en 'n onnodige en verbode weelde. Maar dan is die *voor-wetenskaplike* belydenis van die Drie-Eenheid deur die kerk ook verkeerd of/en onnodig.

Ons moet ten volle toegee dat dit korrek en onweerlegbaar geredeneer is volgens die uitgangspunt(e) van die Wysbegeerte van die Wetsidee. Dit is ook heeltemaal korrek om te handhaaf dat God aan geen skeppingswet onderworpe gemaak mag word nie, maar ook net so min aan een of ander ander wet, buite en bokant die Skepping en ook buite en bokant God self.

Is die fout van die Wysbegeerte van die Wetsidee nie daarin geleë, dat hy tóg vanuit die kosmos dink en redeneer, en derhalwe, heeltemaal tereg, met sy denke nie tot by God kan kom nie? Dit is 'n magtige verbetering op al die wysbegeertes wat hulle arché binne-in die kosmos gesoek het, of wat God en kosmos verwar of vermeng het. Daarom is, o.a., die Wysbegeerte so vrugbaar en bevrydend vir die vakwetenskappe: hy verlos hulle van hulle ismes, hulle godgies binne-in die skepping en stel hulle oop vir die Waarheid van God, sodat hulle ook tot wetenskaplike waarheid kan kom. Dit is egter nog nie genoeg of ver genoeg nie. Die wet as arché is nou wel nie in die kosmos nie, maar in sekere sin „tussen” God en kosmos. Moet ons nie ons arché in God self vind nie, ook in ons wetenskap, soos dit heerlik uitgejubel word deur Paulus in Rom. 11:33-36? Ons kan

natuurlik nie by hierdie Arché kom sonder Sy openbaring nie, maar as ons die openbaring volledig aanvaar, dan moet ons Hom aanvaar as God Drie-Enig, soos Sondag 8 van die Heidelbergse Kategismus so eenvoudig en finaal bely, afgesien van watter woorde of terme ons daarvoor gebruik. Beteken dit nie dat die getal, die aritmetiese prinsier in God self is nie, of dat Hy die wortel is daarvan, netsoos die Logos self God is en daarin die wortel en arché van die aardse logiese gevind moet word?

Dit is moeilik om hier suiwer te formuleer sonder om dalk te ketter of te „spekuleer” (in die sin van Taljaard en nie in die sin Anselmus nie), maar die hoofsaak is dit: ons moet by God begin, ook in ons denke en wetenskap. Die ongelowige wetenskap en selfs die natuurlike teologie van Thomas begin in die kosmos en probeer by God uitkom. Die korreksie hierop is nie voldoende as ons net die wet as „grens” tussen God en kosmos gaan stel nie. Dan kom ons tog weer onwillekeurig by die Skolastiek van Duns Scotus uit, en dalk selfs by Kant. Ons moet by God self begin, by die argetipiese kennis van God self, van die Heilige Drie-Eenheid, waar Vader, Seun en Heilige Gees op goddelike wyse mekaar *onderskei* en liefhet. In die sin is daar dus by God ook onderskeibaarheid, hoewel geen aardse onderskeibaarheid nie. Soos die mens na die beeld van God geskape is, is sy kennis ook ’n beeld van die kennis van God, ook kennis van God. Hierdie is ektipiese geopenbaarde kennis, soos ons dit in die tradisionele skolastiese Gereformeerde teologie altyd nog gevind het.

M.a.w. die Wysbegeerte van die Wetsidee is ’n geweldige vooruitgang op die nie-Skrifmagtige filosofie en ook op baie ander pogings voorheen tot Christelike filosofie. Dit het ver gegaan, maar nie ver genoeg nie, en daarom brand dit vas by die probleem van die Christelike teologie. Om dit reg te stel, moet ons nie die Wysbegeerte van die Wetsidee verwerp of verketter nie, maar dit aanvaar en uitbou volgens die Skrif, met die nodige korreksies.

D. KONKLUSIE: CHRISTELIKE TEOLOGIE EN CHRISTELIKE WYSBEGEERTE.

Hier moet gepoog word om op minstens vier vrae antwoord te gee, nl.

- (a) Wat is wetenskap? (Noodsaaklikheid van ’n Christelike wetenskapsleer)
  - (b) Is Christelike Teologie moontlik? (Indier, wel, hoe?).
  - (c) Is Christelike Filosofie noodsaaklik?
  - (d) Wat is die suiwer verhouding tussen Christelike Teologie en Christelike Filosofie?
- (a) *Wat is wetenskap? Noodsaaklikheid van ’n Christelike wetenskapsleer*

Dit is opvallend dat vandag in byna alle vakke eenvoudig veronderstel word dat daar so iets as wetenskap is, sonder om enige verklaring of definisie daarvan te probeer gee. Dit staan

in skrilte kontras met die tradisionele teoloë, wat minstens van hulle eie vak probeer rekenskap gee het, meestal in 'n betreklike lang en deeglike inleiding. Tereg wys van Riessen op die gevaar van wetenskapsdwingelandy wat verwoestend op die kerk inwerk, netsoos Popma geweldig te velde trek teen die oorskryding van grense deur die teologiese wetenskap, meestal onder die leuse dat die teologie die koningin van die wetenskappe is.

Van Riessen wys daarop dat selfs 'n gelowige, soos Kuitert, eintlik die Skrif vernietig of kragteloos maak met 'n onuitgewerkte „teologiese teorie”.¹² „Wanneer aldus die zekerheid van het geloof onopgemerk plaats maakt voor de zekerheid der wetenschap, zal het geloof ook de onzekerheid en betreklikheid der wetenschap gaan delen en een speelbal worden van elke nieuwe teorie” p. 77. Dit sien ons in Kuitert se bekende werke¹³, waarin hy min of meer saam met die meeste vernuwingsteoloë net negatief stel dat hy antimetafisies en anti-skolasties is, en in sy geval dan onder die naam „hermeneutiek” sy wetenskapsleer gee. Hoedat die Wysbegeerte van die Wetsidee dit op 'n ander manier doen, het ons probeer aandui. Eienaardig, bym, dat juis 'n natuurwetenskaplike, Dr. S. M. Naude probeer om hom bewus rekenskap te gee van die natuurbeskouing deur die eeue heen. Hierteenoor skyn dit of die moderne teologie kannibalisties besig is om sy eie op te vreet, hetsy deur te sê daar is geen God nie of God is dood, of deur die gesag van die Skrif te ontken of te ondermyn. Geen wonder dat filosofie, soos Van Riessen en ander manne van die Wysbegeerte van die Westidee liewers maar veiligheidshalwe die teologie en Skrif in die voor-wetenskaplike lewens- en wêreldbeskouing plaas. Al is ons baie dankbaar vir die feit dat hulle die gesag van die Skrif as norm vir die wetenskap wil handhaaf, glo ons nie dat dit nodig is om dit uit die veld van ondersoek van die wetenskap te haal nie.

Dit toon Prof. Stoker baie volledig en duidelik aan in sy aangehaalde werk.¹⁷ Behalwe die groot aantal geskrifte van Calviniste, meestal in verband met die stigting en bestaan van die Vrye Universiteit, Amsterdam en die P.U. vir C.H.O., wat almal worstel met die probleem van 'n Christelike wetenskap, is die werk van Stoker die volledigste en as geheel, sover ons bekend, die enigste oor die hele onderwerp. Ons veronderstel bekendheid daarmee, en wil hier net stel dat dit tot 'n baie groot mate voldoen aan die behoefte van 'n Christelike wetenskapsleer. Dit dek alle wetenskappe en gee bymekaar wat tot sover nog meestal versteek was in inleidings tot besondere wetenskappe hier en daar.

Wat ons hier ten sterkste wil beklemtoon is dat 'n Christelike *wetenskapsleer* noodsaaklik is as aparte vak, apart teenoor wysbegeerte, teologie, vakwetenskap, Bybelkunde en lewens- en wêreldbeskouing. As veld van ondersoek het dit die wetenskap as geheel en op sigself en as aparte dissipline, sal dit die twis oor wie die baas moet wees, filosofie of teologie, positief oplos.

Net so min as wat die teologie, as sg. koningin van die wetenskappe, die veld van ondersoek vir die ander wetenskappe kan afbaken, net so min kan die filosofie dit doen. As hy dit probeer, soos die Wysbegeerte van die Wetsidee, dan loop hy hom lieflik vas, soos ons probeer aandui het, in die voorgaande. Slegs in 'n selfstandige wetenskapsleer, soos Stoker ons dit probeer gee, kan die rykdom en veelvuldigheid van die wetenskapsgebou tot sy reg kom, sonder imperialism van een of ander wetenskap of metode. Die grondslag hiervan moet dan ook wees die onvoorwaardelike aanvaarding van die Skrif, in sy outopistiese en allesomvattende openbaring, oor beide God en kosmos, saam met die algemene openbaring, die openbaring van God in die natuur, soos bely in art. II N.G.B. Vanself is hierby ingesluit die voor-wetenskaplike kerklike belydenis, want niemand begin met wetenskapsbeoefening voordat hy nie al grootmens is nie en reeds in sy kerk belydenis van geloof afgelê het. Hierdie wetenskapsleer sal ook nie as baas oor die ander wetenskappe heers, maar in vrugbare wisselwerking met hulle voort ontwikkel. Ook hier is die vraag, wie eerste of grootste is, onsinnig en onchristelik, soos ons lees in Matt. 20:25-28 en elders. Waar die wetenskap self die veld van ondersoek is van die wetenskapsleer, sal en kan hy gedy saam met die groei van die wetenskapsgebou self.

Waar die naam Universiteit oorspronklik gesien het op die universeelheid, waarna gestreef is met die tradisionele aantal fakulteite, daar meen ons dat hierdie universeelheid nie by die teologie tuishoort nie, ook nie by die filosofie nie, nog minder by een of ander vakwetenskap, maar by die elementêre wetenskapsleer self. Een of ander plek moet, om dit so te sê, iemand of 'n dissipline, oor homself besin; die regte plek skyn vir ons te wees so 'n wetenskapsleer, wat nie heersend nie, maar dienend moet uitstryk en uitpluis, wat vir elke wetenskap en vir almal gesamentlik nodig is. By elke vak kom dan hierby sy eie spesiale metodologie. Ons meen dat Prof. Stoker se werk tans hierin die allerbeste is en tot 'n groot mate voldoen aan die behoefte.

(b) *Is Christelike Teologie moontlik? Indien wel, hoe?*

Op die eerste vraag het ons alreeds ja gesê, op die tweede ook gedeeltelik, in die woorde van S. C. W. Duvenhage nl. „by wyse van die deduktiewe metode, soos in die reël gebruik in die Reformatoriese teologie.”³⁴ Dit, sou ons sê, is die *goeie* skolastiese metode, nl. dié waarvan ons die grondslag by Anselmus kry. Dit word soos volg beskryf:“ „A characteristic of medieval logic was its meta-linguistic formulation as a quasi-prescriptive systematization of the syntax and semantics of natural language” nl. Skolastiese Latyn. Dit hou verband met of is verwant aan die logika van Aristoteles, die Stoïesyne, die Megarici en ook die moderne linguïstiek. Die het later verval, ontaard en stiel ge-word en die skolastiek mettertyd ten onregte 'n skelnaam gemaak. Ook hier mag ons nie die kind met die badwater weggooi nie.

en moet ons ons ook goed rekenskap gee van wat in die moderne tyd aangaan.

In die eerste plek moet ons dan hier let op die ontwikkeling in die modernste logika's. Ayer sê: „Meaningful sentences either express *tautologies* or empirical hypotheses, but metaphysical sentences are neither tautologies, nor expressive of an empirical hypothesis, therefore they are nonsensical”.¹² As God vir ons 'n metafiese Ens is, soos bv. in die natuurlike teologie van Thomas, dan is Ayer reg en het ons geen teologiese wetenskap nie, maar as dit gaan oor die openbaring van God in Sy Woord, is dit 'n gans ander saak, soos ons probeer aandui het in „Die Gereformeerde Verbondsleer in sy betekenis vir die Sending.”¹³ hf. I. Freeman sê verder in die verband: „The present trend is to reject religious utterances either on the ground that limitations of language do not permit us to assert them, or on the ground that they are incapable of verification.” p. 62. Hierteenoor stel hy in verband met teologiese waarhede: „their norm is not to be found in their verifiability in Ayer's sense, but in the conformity to the Word of God.” p. 64. Hier het ons eintlik te doen met een magtige groot tautologie, nl. God is „Ek is wat Ek is”. Dit is hiermee waarmee Anselmus eintlik besig was. „As ons egter God se openbaring aanvaar, kan ons met vrymoedigheid toegee dat sulke kennis blote sinoniem-isme is, maar dan is dit tog vir die *mens*, met sy beperkte verstand, nie leë sinlose proposies nie, maar heerlike, volle, ryke kennis, waarsonder hy van alles eintlik niks begryp nie. Vir God, die wese met die oneindige intellek (vgl. die logiese positiviste soos aangehaal), bring dit totaal niks nuuts nie, want Hy ken *alles meteens* in Sy alwetendheid . . . (p. 27). . . Wat God betref is dit blote tautologie en sinoniem-isme, is die openbaring „einmalig”, één soos Barth tereg sê, maar vir die mens is dit 'n geskiedenis in die gewone sin van die woord van eeue en nogmaals eeue, soos saamgevat in die Kanon en selfkanoniserings van die Skrif (Barth) en soos nog steeds verlig deur die Heilige Gees (art. 5 N.G.B., ens.) . . . Omdat God Drie-Enig is, en nie 'n leë metafisiese begrip nie,¹⁴ kan hierdie Goddelike tautologie en sinoniemisme, vir die mens die onuitputbare bron van kennis wees, wat die Kanon, onder leiding van die Heilige Gees nog steeds vir mens was en is. Om hierdie goudmyn (Kuyper) te ontgin is die taak van die teologie”, wetenskaplik en ook voor- en na-wetenskaplik (p 28-29).¹⁵

Ons glo dat elke mens sy eie (voor-wetenskaplike) teologie uit die Skrif en Woordbediening moet opbou (volgens Sondag 47 van die Kategismus o.a.), maar dat dit ook wetenskaplik kan en moet verwerk word. Hoe noodsaaklik dit is, blyk by B hierbo en ook uit die volgende aanhaling: „The Absolute is not simply one, or simply many. It must be a many in one, as correctly set forth in the Christian doctrine of the Trinity.”¹⁶ Van Til toon ook aan hoedat Barth vasbrand in sy teologie omdat hy nie voldoende erns maak met die *Drie-Enheid* van God nie, alhoewel

hy baie breedvoerig daaroor handel.⁴⁰ Interessant dat Vollenhoven sê: „Een tautologie immers is zinloos.”⁴¹ Dooyeweerd noem Thomas se natuurlike teologie ’n dogmatiese skynwetenskap (A (a) xvii hierbo).

By hierdie deduktiewe metode, waarby die Gereformeerde beginsel van „Sacra Scriptura sui ipsius interpret⁴²”^{43 47} ’n deurslaggewende rol speel, moet ook in aanmerking geneem word dat die ontwikkeling van die historiese wetenskappe wat na die Middeleeue gekom het, soos ook die differensiaalrekening en allerlei nuwe logika’s⁴⁸ en ⁴⁹, ook sy weerklank in die teologie gevind het en nog vind, soos bv. in die openbaringshistoriese metodes en resultate. Om dit ten volle te gebruik, hoef en mag ons nie die skolastiese deduktiewe metodes weggooi nie. Elkeen moet op sy wettige plek in die teologie gebruik word. M.a.w. die teologie kan en moet steeds vernuut word, sonder, egter, om die tradisionele waardevolle goud te verwerp. ’n Mooi voorbeeld van die nuere vind ons in die „Dogmatiese Studiën” van G. C. Berkouwer. Dit is nie meer tradisionele deduktiewe dogmatiek nie, maar handhaaf tog die oue. Opvallend is egter dat ’n studie van die Trinitas ontbreek. M.i. sal dit bly ontbreek solank as wat Berkouwer vashou aan sy definisie van teologie as wetenskaplike besinning oor die normatiewiteit van die Openbaring vir die geloof.⁵⁰ Hierdeur verwaarloos hy tog ’n allerbelangrikste deel van die tradisionele Gereformeerde teologie.

(c) *Is Christelike filosofie noodsaaklik?*

Al vat ons die Christelike teologie as wetenskap hoe ruim op, dan bly daar nog altyd ’n veld van ondersoek vir ’n Christelike wysbegeerte. Ter motivering hiervan verwys ons na Prof. Stoker se genoemde werk, en ook „Die-grootliks-daaropgebaseerde gedagtes van onself in Hf. Ie van „Verbond en Sending.”

(d) *Wat is die suiwere verhouding tussen Christelike Teologie en Christelike Filosofie?*

Hierop kan ons net sê: wisselwerking, soos uiteengesit deur Prof. Stoker, en op sy voetspoor ons gedagte van horisontale enkaptiese struktuurvervlechting, soos uiteengesit in bg. „Verbond en Sending, „Hf. Ie. Van belang is hier ook S. P. van der Walt: „Die Wysbegeerte van Herman Bavinck”, 1953 en „Die Verhouding tussen die teologie en die filosofie by Calvyn”, 1939 van F. J. M. Potgieter.

D. C. S. van der Merwe.

(Gelewer voor G.T.V. Potchefstroom, 26/8/68, en G.T.V. Pretoria 23/9/68)

AANTEKENINGE

1. Vgl. N. H. Ridderbos oor vernuftige invalle en Sisteembou in „De Grenzen der Theologie” (Interfacultaire Voordrachten gehouden aan de Vrije Universiteit, 1955) Gepubliseer 1956, p. 25.

2. W. J. de Klerk: Diktaat Etiek en Logika II 1967, p. 50.
3. Vgl. K. van Wyk de Vries oor gerieflikheidsmotiewe in die verwerping of en negering van „ou” skrywers, wat swaar, baie en lank geskryf het in Herwaardering van A. Kuyper se hydrae tot die Gereformeerde Teologie noodsaaklik (In die Skriflig, nr. 2, Februarie 1967).
4. Vgl. H. van Riessen: „Mondigheid en de Machten Christelijk Perspectief” 1967.
5. Vgl. die baie „logika's” opgenoem en behandel deur N.T. van der Merwe in sy „op weg na 'n Christelike Logika, 1958. „The Encyclopedia of Philosophy (Ed. P. Edwards, Macmillan & co., deel 4 + 5). Verskillende skrywers noem meer as 10 hoofsoorte van logika, waarvan die van Aristoteles slegs één is.
6. D. H. Th. Vollenhoven. Soos weergegee deur J. M. Spier in „Van Thales tot Sartre” — 1959.
7. The Encyclopedia of Philosophy Deel I
8. Anselmus soos aangehaal in K. Barth se: Anselm Fides Quaerens Intellect — 1960
9. S. du Toit: „Theologie in 'n tyd van sekularisme” (In die Skriflig, Nr. 4, Aug. — Sept. 1967, p. 17.)
10. In 'n artikel „De Plaats der theologie, Correspondentiebladen van de Vereniging voor Calvinistisch Wijsbegeerte, Des. 1955 en verder 'n hele reeks artikels tot en met 1967.
11. D. H. Th. Vollenhoven: „Kort overzicht van de Geschiedenis der wijsbegeerte”, p. 23. College dictaat Cursus 1949/1950 (ongepubliseer).
12. J. Hessen: Thomas von Aquin und wir Munchen. 1955, p. 24.
13. W. Jaeger: „The Theology of the early Greek Philosophers 1947, p. 5 ens.
14. H. Dooyeweerd: „De transcendentale kritiek van het theoretisch denken cu de Thomatische theologia naturalis”. Philosophia Reformata 17:167 1952.
15. „Wysbegeerte: Spekulasie of wetenskap?” Koers. (Jg. 31 Nr. 12, Jun. 1964). Inougerale rede gelewer by die aanvaarding van 'n professoraat in Wysbegeerte aan die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O. op 29 Mei 1964.
16. „Vryheid en gebondenheid in die Teologie” Koers, Jg. 32 Nr 11 — Mei 1965 p. 563.
17. „Beginsels en metodes in die Wetenskap” 1961, p. 241.
18. a.w. p. 65 en 66.
19. a.w. p. 18.
20. „Die Geestelike Bevryding van die dogterkerk” in Ned. Geref. Teologiese Tydskrif, VIII Nr. 1 Jan. 1967.
21. J. du Plessis: „A History of Christian Missions in S.A.” 1911, p. 40.
22. „Die Gereformeerde verbondsleer in Sy betekenis vir die sending”, 1965 Hf. 2a en „Die Sendingtaak in die Lig van die Uitverkiesingsleer” 1960 Hf. 5
23. In die versamelwerk: „The Theology of the Christian Mission”, onder redaksie van G. A. Andersen, 1961.
24. Soos aangehaal deur bv. Andersen in „Auf dem Wege Zu einer Theologie der Mission”, 1958, p. 16.
25. „Trinitarian faith and today's Mission” 1964, p. 13.
26. „Die ontwikkeling van die menslike Natuurbeskouing” — nog nie gepubliseer nie.
27. Uit G. F. Callenbach, N.V., Rykerk. 1968.
28. G. B. Kenford oor Aristoteles in „The Encyclopedia of Philosophy I” p. 162.
29. „Gereformeerde Dogmatiek” I, p. 119-
30. V. Brümmer in diktaat van Unisa oor die Middeleeuse filosofie.
31. Encyclopedia of Philosophy I, p. 128 + 129.
32. „Synopsis of overzicht van de Zuwerste Theologie samengevat in 52 verhandelinge en beskreeven door J. Polyander, A. Rivetus, A. Walaens, A. Thysiros, doctoren en professoren der H. H. Theologie MDCXXV. In de Nederlandse taal overgezet door D. van Dijk” 1964.

33. „Die gesag van die heilige Skrif”. Inouguerele rede; 14 4 67. Herdruk uit Koers en uitgegee deur die instituut vir Bevordering van Calvinisme, P.U. vir C.H.O., Potchefstroom.
34. A. D. R. Polman in Christelike Encyclopedie” II, 1957, p. 520.
35. „Christelike wetenskap”, p. 73 in ’n „Verspreide Geskriften” II 1902.
36. The Encyclopedia of Philosophy, I, p. 151 en verder.
37. „Institute”, vertaald door Dr. A. Sizoo, Deel I. Boek I Hf. XIII, 3, 4 p. 101.
38. G. P. van Otterzon: F. Gomarus 1930, p. 279.
39. By, Kok, Kampen, 1951.
40. D. H. Th. Vollenhoven: „Inleiding in die Wysbegeerte Verwerk in Afrikaans met enkele kommentare” deur J. A. L. Taljaard, Pro. Rege. 1968 p. 111.
41. „De Wijsbegeerte der Wetsidee”, 1935, I p. 125.
42. a.w., p. 140.
43. H. M. Kuikerk: „De Mensvormigheid Gods” 1962; „De Realiteit van het Geloof” en „De Goede Schepping in Geloof en Wetenschap”, Jrg. 61 Jun-Jul. 1963.
44. „The Encyclopedia of Philosophy” IV, p. 528.
45. Aangehaal deur H. Freeman in: „Some recent developments in Philosophical Theology”, p. 58-70 in Philosophia Reformata, Jg. 27, 1962. Dit kom uit A. J. Ayer: „Language, truth and logic” 1948.
46. Kuyper sê: Ons bestudeer nie die ongekende wese van God nie, „maar de ons bekend gemaakte cogitatio ectypa „Encyclopedie der H. Godgeleerdheid” Deel I 2e druk, p. 170.
47. Verbond en Sending, 1965, p. 22-32.
48. ’n Breedvoerige voorbeeld hiervan gee ons in noot 107, p. vii-xxiv van ons „Sending en Uitverkiesing” Sien (22) hierbo.
49. W. T. Stace: „A Critical History of Greek Philosophy, 1928.
50. Van Til: „The New Modernism. An Appraisal of the theology of Barth and Brummer, 1946.
51. „Hoofdlijnen der Logika.” 1948, p. 69.
52. „Wat is teologie” (p. 11) in Interfacultaire Colleges aan de Vrije Universiteit. 1949 - 1950.